

ГОЛОВАЧ О. А.,

здобувач кафедри адміністративного,
кримінального права і процесу
(Міжнародний університет бізнесу
і права)

УДК 342.9(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.27>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Наукова публікація присвячена аналізу адміністративно-правових засад підприємницької діяльності в Україні в контексті євроінтеграції та глобалізації.

Зазначається, що мінливість суспільних відносин, їх постійний розвиток, трансформація, регіональні особливості та інші чинники вимагають конкретизації законів на рівні підзаконних, відомчих адміністративно-правових актів, тобто нормативно-правових актів, які розроблені та прийняті суб'єктами владних повноважень органів публічної адміністрації на основі, на виконання та у відповідності до законів України.

Здійснюється класифікації правових засад підприємницької діяльності в Україні за юридичною силою нормативно-правових актів. Окрема увага приділяється підзаконним, відомчим нормативно-правовим актам, включаючи Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва в Україні.

Формулюється авторське визначення адміністративно-правових засобів захисту бізнесу та інвестицій в Україні, під якими слід розуміти регламентовані нормами права інструменти (елементи механізму) захисту прав і свобод підприємців та інвесторів в Україні, а також правові засоби захисту приватної власності та інвестицій як від протиправних посягань, так і від втручання органів публічної адміністрації (держави) поза правовою формою відносин між владою та бізнесом та/або всупереч публічним інтересам.

Формулюються висновки щодо перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад підприємницької діяльності в Україні в контексті євроінтеграції та глобалізації, внесення відповідних змін до чинного національного законодавства та приведення його у відповідність до норм та принципів права ЄС.

Наголошується на необхідності розробки та прийняття нової Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2030 року, в якій будуть враховані нові глобалізаційні виклики для національної економіки та необхідність повного виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Ключові слова: правові засади, підприємницька діяльність, регулювання, стратегія розвитку, євроінтеграція, глобалізація, відомча нормотворчість, правові засоби, захист бізнесу.

Golovach O. A. Administrative and legal basis of business activity in Ukraine in the context of European integration and globalization

The scientific publication is devoted to the analysis of the administrative and legal foundations of entrepreneurial activity in Ukraine in the context of European integration and globalization.

It is noted that the variability of social relations, their constant development, transformation, regional features and other factors require the specification of laws

at the level of sub-legislative, departmental administrative-legal acts, i.e. normative-legal acts, which are developed and adopted by subjects of authority of public administration bodies on the basis of, in accordance with and in accordance with the laws of Ukraine.

The classification of the legal bases of business activity in Ukraine according to the legal force of normative legal acts is carried out. Particular attention is paid to by-laws, departmental regulations, including the Strategy for the Development of Small and Medium Enterprises in Ukraine.

The author's definition of administrative and legal means of protection of business and investments in Ukraine is formulated, which should be understood as instruments (mechanism elements) regulated by legal norms for the protection of the rights and freedoms of entrepreneurs and investors in Ukraine, as well as legal means of protecting private property and investments from illegal encroachments, as well as from the intervention of public administration bodies (state) outside the legal form of relations between the government and business and/or contrary to public interests.

Conclusions are formulated regarding promising directions for improving the administrative and legal foundations of business activity in Ukraine in the context of European integration and globalization, making appropriate changes to the current national legislation and bringing it into line with the norms and principles of EU law.

It is emphasized the need to develop and adopt a new strategy for the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine for the period until 2030, which will take into account new globalization challenges for the national economy and the need for full implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU.

Key words: *legal principles, entrepreneurial activity, regulation, development strategy, European integration, globalization, departmental rule-making, legal means, business protection.*

Вступ. В будь-якому демократичному цивілізованому суспільстві підприємницька діяльність посідає одне із основних місць в економічній основі (фундаменті) громадянського суспільства. Адже саме підприємці створюють лівову частину валового внутрішнього продукту, наповнюють дохідну частину бюджету сплаченими податками та зборами, створюють нові робочі місця та виходять на міжнародний ринок з національним продуктом, забезпечуючи розвиток національної економіки та України як держави в цілому.

Водночас підприємницька діяльність як і будь-яка діяльність людини в соціальній правовій державі повинна ґрунтуватись на чіткому та неухильному дотриманні вимог чинного законодавства, розроблених з дотриманням принципу верховенства права та балансу між публічними та приватними інтересами учасників правовідносин.

Однак законами України не можуть бути врегульовані всі аспекти підприємницької діяльності, адже закони відрізняються від інших нормативно-правових актів особливим порядком прийняття та внесення змін до них, повинні бути максимально стабільними та лаконічними з метою забезпечення дотримання принципу правової визначеності.

Мінливість суспільних відносин, їх постійний розвиток, трансформація, регіональні особливості та інші чинники вимагають конкретизації законів на рівні відомчих нормативно-правових актів, серед яких основний масив складають адміністративно-правові акти, тобто нормативні акти розроблені та прийняті суб'єктами владних повноважень органів публічної адміністрації на основі, на виконання та у відповідності до законів України.

Відомчі нормативно-правові акти приймаються як правило у формі наказів відповідних міністерств і вже наказами затверджуються різноманітні порядки, інструкції, стандарти, форми документів тощо. Результати відомчої нормотворчості у сфері правого регулювання підприємницької діяльності не повинні суперечити нормам законів та призводити до зайвої бюрократизації відносин між владою та бізнесом, що вимагає від суб'єктів нормотворення неухильного дотримання правил та принципів нормотворчої діяльності, зокрема, принципів

верховенства права та правової визначеності, що входять до складу загального принципу належного урядування. Юридична техніка відомчої нормотворчості має спиратися на останні досягнення юридичної науки, а суб'єкти нормотворчості повинні використовувати науково обґрунтовані пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства.

Таким чином, дослідження адміністративно-правових засад підприємницької діяльності в Україні має як теоретичне, так і практичне значення.

Особливої актуальності вказана тема набуває в контексті євроінтеграційних та глобалізаційних процесів, адже завданням національних органів публічної адміністрації є приведення національного законодавства у відповідність до норм та принципів права ЄС.

Різні аспекти адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності в Україні досліджували такі відомі науковці як Д. Бабенко, Ю. Битяк, А. Близнюк, А. Боровик, С. Вітвіцький, В. Гаращук, Н. Дяченко, П. Лютіков, Д. Парамонов, Т. Разіна, А. Чорна та інші вчені. Проте адміністративно-правові засади підприємницької діяльності в контексті євроінтеграції та глобалізації потребують окремого дослідження, враховуючи останні євроінтеграційні здобутки України, нові глобалізаційні виклики, які постали перед українським суспільством, а також об'єктивну необхідність удосконалення чинного національного законодавств та юридичної практики у даній сфері суспільних відносин.

Постановка завдання. Метою наукової публікації є дослідження адміністративно-правових засад підприємницької діяльності в Україні в контекст євроінтеграції та глобалізації.

Методологія даної публікації ґрунтується на розумінні необхідності використання сучасних наукових підходів (цивілізаційного, синергетичного) та класичних методів наукового пізнання: законів та принципів діалектики, системного та структурно-функціонального методів, прийомів логіки, юридичної статистики, методології порівняльного законодавства, формально-юридичного методу та методу юридичного моделювання тощо.

Результати дослідження. В юридичній науці сформувалися різні наукові підходи до поняття та меж адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності.

Так, А. Чорна зазначає, що адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності має важливе значення для держави, адже підприємництво, як і ринкова економіка, не має природженого імунітету проти монополізму, інфляції та спадів ділової активності. Якщо держава залишається байдужою, ці процеси починають прогресувати, завдаючи чималих економічних і соціальних збитків. Підприємництво також не може самостійно вирішувати складні регіональні проблеми, що виникають під впливом історичних, національних, демографічних та інших неринкових факторів. Для їх вирішення потрібне втручання держави, її відповідна регіональна політика.

Також на думку А. Чорної без втручання держави, без державного регулювання підприємництво ніколи не зможе зробити виробництво економічно безпечним, гарантувати реалізацію соціально-економічних прав людини, вирівняти структурні та регіональні диспропорції та ін. Незважаючи на досить розгалужену структуру, система заходів державного регулювання підприємницької діяльності має переважно обмежений та декларативний характер. Зокрема, реалізація різних програм державної підтримки в цьому напрямку не спирається на реальні механізми, а зводиться до вирішення окремих поточних завдань. Немає стратегії розвитку підприємництва, що знижує дієвість багатьох нормативних актів [1, с. 130–131].

Таким чином, А. Чорна є прихильницею активної ролі держави в процесах розвитку підприємництва, втручання держави в приватно-правові економічні відносини. Щодо відсутності стратегії розвитку підприємництва слід зазначити, що Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р.

У вказаній Стратегії зокрема зазначається, що мале і середнє підприємництво в Україні тривалий час функціонує в складних умовах соціально-економічного розвитку. В 2014 році в Україні розпочалася економічна криза (втретє за історію незалежності країни), спричинена

геополітичним конфліктом (тимчасовою окупацією території України внаслідок збройної агресії Російської Федерації та проведення антитерористичної операції), що призвела до руйнування виробничих потужностей та транспортної інфраструктури, втрати міжгалузевих і логістичних зв'язків, ускладнення міжнародних відносин, недоступності енергетичної сировини (вугілля), суттєвого зростання інвестиційних ризиків та негативних очікувань населення. Також значний негативний вплив мали і накопичені системні диспропорції, що призвело до девальваційних та інфляційних процесів.

Враховуючи вищезазначене, активне втручання держави в процеси розвитку підприємництва дійсно є виправданим, адже в складних геополітичних умовах підтримка бізнесу з боку держави є вкрай необхідною і така підтримка здійснюється, що буде продемонстровано далі.

Д. Бабенко зазначає, що адміністративно-правове регулювання відносин, що виникають у процесі здійснення юридичними особами приватного права комерційної діяльності, має істотний вплив як на суб'єктів підприємництва, так і на державу. Він доводить, що на ефективне функціонування корпоративних підприємств позитивно впливають адміністративно-правові засоби, способи та методи відповідного регулювання наявних правовідносин. На думку Д. Бабенко завданням суб'єктів, що виконують публічно-владні управлінські функції, є встановлення, підтримання й контроль за додержанням загальних та рівних для всіх суб'єктів господарювання умов забезпечення їхньої максимальної спрямованості на задоволення необхідних потреб. В іншому разі порушення законодавства будь-ким з учасників правовідносин має наслідком очевидну невідповідність критеріям законності та порушує справедливий баланс між інтересами корпоративних підприємств і носіями влади [2, с. 15].

Отже, Д. Бабенко є прихильником іншого наукового підходу до розуміння ролі держави в приватно-правових економічних процесах. У нього держава виступає скоріше в ролі «нічного сторожа», який контролює дотримання норм законодавства суб'єктами підприємницької діяльності.

Проте, не зважаючи на різні погляди науковців на роль держави в розвитку підприємництва, ключовим є акцент на необхідності використання адміністративно-правових засобів, способів та методів регулювання відносин у сфері підприємницької діяльності, які дозволяють створити єдині для всіх «привила гри» та підвищити ефективність управлінської діяльності суб'єктів господарювання.

До правових засад підприємницької діяльності в Україні слід віднести загальноприйнятну ієрархію нормативно-правових актів, якими врегульовано різні аспекти підприємницької діяльності, починаючи від реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності, ліцензування його діяльності, отримання дозволів, та включаючи врегулювання відносин оренди землі та нерухомого майна, оподаткування, захисту від недобросовісної конкуренції, здійснення валютних операцій, міжнародної торгівлі тощо.

Вершиною цієї ієрархії нормативно-правових актів безумовно є Конституція України та Рішення Конституційного Суду України, які фактично є продовженням Основного Закону.

На другій сходинці вказаної ієрархії знаходяться міжнародно-правові акти, ратифіковані Верховною Радою України, які стали частиною національного законодавства, але мають примат над національними законами відповідно до положень ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори» (якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору). Це, наприклад, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Законом України № 1678-VII від 16.09.2014.

На третій сходинці ієрархії нормативно-правових актів, якими врегульовано порядок здійснення підприємницької діяльності в Україні, знаходяться чинні кодекси та закони України, зокрема, Цивільний, Господарський, Податковий кодекси України, закони України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських

формувань», «Про публічні закупівлі», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про адміністративні послуги», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» тощо.

Слід зазначити, що саме законами в силу їх правової природи повинні регулюватися найважливіші суспільні відносини і завданням підзаконних нормативно-правових актів є лише конкретизація (деталізація) законів України з метою ефективного регулювання суспільних відносин, а не бюрократизації зазначених відносин шляхом створення штучних перепон (процедур) для суб'єктів підприємницької діяльності.

Отже, четверту сходинку в ієрархії нормативно-правових актів, якими врегульовано різні аспекти підприємницької діяльності, посідають підзаконні, відомчі нормативно-правові акти, які приймаються на виконання, на підставі та у відповідності до законів України. Це зокрема, накази міністерств, наприклад – наказ Міністерства економіки України від 17.02.2023 № 952 «Про затвердження Критеріїв визначення підприємств, установ і організацій, які мають важливе значення для галузей національної економіки» [3].

Окрему увагу слід приділити таким підзаконним нормативно-правовим актам як постанови Кабінету Міністрів України, якими часто вирішуються найбільш нагальні питання розвитку та підтримки підприємницької діяльності в Україні. Так, серед останніх актів уряду (спрямованих на підтримку підприємництва у 2022–2023 роках) слід виділити:

– Порядок реалізації експериментального проекту щодо надання на конкурсних засадах фінансової підтримки стартапам в Україні, у тому числі в сфері інформаційних технологій, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року № 736 [4];

– Порядок надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 року № 738 [5];

– Порядок надання грантів на створення або розвиток переробних підприємств, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року № 739 [6].

В 2024 році в Україні також запланована реалізація декількох програм підтримки підприємницької діяльності. Так, на сайті аграрного інформаційного агентства «Agravery» опубліковані основні програми підтримки бізнесу, які діятимуть у 2024 році:

– доступні кредити «5-7-9» – у 2023 році завдяки цій програмі видано кредитів на 130 млрд грн. У бюджеті-2024 на компенсацію ставки між ринковою та цільовою закладено 18 млрд грн. Ліміт кредиту для переробної промисловості збільшено до 150 млн грн;

– гранти на переробку – станом на зараз видано більше 500 грантів на понад 2,5 млрд грн. У 2024 році на цю програму заплановано 8 млрд грн;

– «Кешбек 25%» на сільськогосподарську техніку – завдяки цій програмі протягом 2017–21 років обсяг виробництва аграрної техніки подвоївся. З 2023 року програма відновлюється, в держбюджеті на неї закладено 1 млрд грн;

– шкільний автобус – завдяки цій програмі у 2023 році українські виробники автобусів уклали більше 600 договорів на поставку своєї продукції. У 2024 році програма буде продовжена. Держава профінансує її на 1 млрд грн. Ще понад 50% до цієї суми, як очікується, складе співфінансування громад;

– локалізація – завдяки вимозі наявності не менше 15% української складової при публічних закупівлях продукції машинобудування десятки підприємств отримали додаткові замовлення. У разі купівлі українського товару до 40% його вартості повертається в бюджет у вигляді податків. З 2024 року відсоток локалізації при публічних закупівлях техніки має становити не менше 20%;

– «Оселя та «Відновлення» – у 2023 році видано близько 6000 іпотек на суму 8,4 млрд грн. На 2024 рік заплановано збільшити кількість профінансованих іпотек до 12000;

– експортно-кредитне агентство – обсяг отриманого експортерами фінансування завдяки ЕКА становить 927 млн грн. Обсяг підтриманого несировинного експорту – 5,2 млрд грн;

– індустриальні парки – наразі 10 з індустриальних парків з 73 зареєстрованих вже реально працюють і залучають інвесторів. У 2024 році з державного бюджету заплановано вкласти 1 млрд грн на розвиток інфраструктури індустриальних парків. Це має збільшити кількість реально працюючих ІП. За світовою практикою, кожний долар державних інвестицій в інфраструктуру ІП дає близько 6 доларів приватних інвестицій;

– проекти зі значними інвестиціями – у бюджеті-2024 на підтримку проектів зі значними інвестиціями (більше \$12 млн) передбачено 3 млрд грн. Для цих проектів передбачена також компенсація капітальних інвестицій через податки;

– страхування воєнних ризиків – у 2024 році ЕКА має почати страхування інвестицій українських підприємств від воєнних ризиків. Для іноземних компаній в Україні таку послугу вже надають агентства MIGA та DFC. Страхування товарів в дорозі по території України до кордону з ЄС готується запровадити ЄБРР [7].

На окрему увагу заслуговують адміністративно-правові засоби захисту бізнесу та інвестицій в Україні. Під вказаними засобами слід розуміти регламентовані нормами права інструменти (елементи механізму) захисту прав і свобод підприємців та інвесторів в Україні, а також правові засоби захисту приватної власності та інвестицій як від протиправних посягань, так і від втручання органів публічної адміністрації (держави) поза правовою формою відносин між владою та бізнесом та/або всупереч публічним інтересам.

До основних правових засобів захисту бізнесу в Україні слід віднести:

– захист з боку Ради бізнес-омбудсмена, яка започаткована у 2014 році і є постійно діючим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, виступає незалежною та рівновіддаленою інституцією, місія якої – захистити законні прав бізнесу перед державою. Рада розглядає скарги підприємців щодо недобросовісної поведінки державних органів та допомагає врегулювати спори на досудовому етапі (Рада бізнес-омбудсмена фінансується з Мультидонорського рахунку стабілізації та сталого розвитку України (МДР), розпорядником якого є ЄБРР; країнами-донорами МДР є Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Швеція, Швейцарія, Великобританія, США та Європейський Союз – найбільший донор; Рада бізнес-омбудсмена у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України і постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства та Меморандумом про взаєморозуміння щодо підтримання української антикорупційної ініціативи від 12 травня 2014 р., укладеним між Кабінетом Міністрів України, Європейським банком реконструкції та розвитку, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Американською торгівельною палатою в Україні, Європейською Бізнес Асоціацією, Федерацією роботодавців України, Торгово-промисловою палатою України та Українським союзом промисловців і підприємців. Положення про Раду бізнес-омбудсмена схвалено постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року № 691 «Про утворення Ради бізнес-омбудсмена») [8];

– захист з боку Антимонопольного комітету України (який згідно із ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» є державним органом із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері публічних закупівель [9]);

– захист з боку органів правопорядку (Національної поліції, СБУ, БЕБ України, НАБУ, ДПС України, прокуратури тощо), який передбачає як захист суб'єктів підприємницької діяльності від протиправних посягань, так і захист публічних інтересів суспільства та держави від недобросовісних підприємців (протидія ухиленню від сплати податків, виявлення порушень у сфері публічних закупівель, ліквідація конвертаційних центрів, припинення діяльності з ознаками фіктивної підприємницької діяльності, запобігання корупції у відносинах між підприємцями та суб'єктами владних повноважень органів публічної адміністрації тощо);

– судовий захист (ключовим є захист в порядку адміністративного судочинства, який дозволяє подавати позови до органів публічної адміністрації, акти, дії або бездіяльність яких порушує права та законні інтереси суб'єктів підприємницької діяльності);

– політичний захист (з боку політичних партій (або окремих депутатів), що передбачає створення так званих груп лобі для просування необхідних бізнесу законопроектів та проектів підзаконних нормативно-правових актів);

– громадський захист (з боку громадських організацій, до яких відносяться, у тому числі, спілки та союзи підприємців (до прикладу – Спілка українських підприємців), які об'єднуються для спільного захисту своїх інтересів перед органами публічної адміністрації);

– адвокатський захист (представництво адвокатом інтересів підприємця в судах та органах публічної адміністрації);

– нотаріальний захист (посвідчення угод між підприємцями як гарантія їх належного правового захисту та реального виконання);

– самозахист (самопредставництво в судах та органах публічної адміністрації).

Слід відзначити, що в умовах глобалізації все більшу роль відіграють міжнародно-правові правила ведення бізнесу та міжнародно-правові засоби захисту прав та інтересів підприємців (міжнародний комерційний арбітраж, діяльність міжнародних громадських організацій підприємців, ділова активність транснаціональних корпорацій, включаючи створення механізмів юридичного захисту своїх інтересів в будь-якій державі світу та лобювання інтересів корпорації на політичному рівні).

Висновки. Проведене дослідження дозволяє визначити перспективні напрями удосконалення адміністративно-правових засад підприємницької діяльності в Україні в контексті євроінтеграції та глобалізації шляхом внесення відповідних змін до чинного національного законодавства та приведення його у відповідність до норм та принципів права ЄС.

Зокрема, об'єктивною є потреба подальшої підтримки державою малого та середнього підприємництва в умовах воєнного стану, а саме розширення кредитних та грантових програм для малого та середнього бізнесу, залучення іноземних інвестицій для розвитку вітчизняного виробництва товарів для потреб оборони, зокрема товарів військового призначення та подвійного використання (що можуть бути використані у створенні звичайних видів озброєнь, військової чи спеціальної техніки).

Об'єктивною в умовах глобалізації є необхідність розробки та прийняття нової Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2030 року, в якій будуть враховані нові глобалізаційні виклики для національної економіки та необхідність повного виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Також об'єктивною є потреба прийняття Закону України «Про добросесне лобювання», проект якого вже розроблено Кабінетом Міністрів України.

Перспектива подальшого дослідження даної теми обумовлена необхідністю формулювання конкретних пропозицій щодо внесення змін до чинного національного законодавства у сфері правового регулювання підприємницької діяльності.

Список використаних джерел:

1. Чорна А. Підприємницька діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 128–132.

2. Бабенко Д.В. Специфіка адміністративно-правового регулювання діяльності господарських товариств. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наук. праць*. Випуск 87; редкол.: Г.І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса: Гельветика, 2020. С. 11–16.

3. Про затвердження Критеріїв визначення підприємств, установ і організацій, які мають важливе значення для галузей національної економіки: наказ Міністерства економіки України від 17.02.2023 № 952. Дата оновлення: 10.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0396-23#Text> (дата звернення: 10.11.2023).

4. Про реалізацію експериментального проекту щодо надання на конкурсних засадах фінансової підтримки стартапам в Україні, у тому числі в сфері інформаційних технологій: постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 736. Дата оновлення: 01.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2022-п#Text> (дата звернення: 10.11.2023).

5. Деякі питання надання грантів бізнесу: постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738. Дата оновлення: 16.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-п#Text> (дата звернення: 12.11.2023).

6. Деякі питання надання грантів для переробних підприємств: постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 р. № 739. Дата оновлення: 15.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2022-п#n14> (дата звернення: 12.11.2023).

7. Основні державні програми стимулювання економіки, які діятимуть у наступному році. Agravery: аграрне інформаційне агентство. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/osnovni-derzavni-programi-stimuluvanna-ekonomiki-aki-diatimut-u-nastupnomu-roci> (дата звернення: 26.12.2023).

8. Рада бізнес-омбудсмена. Офіційний сайт. URL: <https://boi.org.ua/about-us/> (дата звернення: 15.12.2023).

9. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листопада 1993 р. № 3659-ХІІ. Дата оновлення: 02.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12/ed20230702#Text> (дата звернення: 15.12.2023).

